

RİSÂLETÜ'N-NUSHİYYE'DE BAĞLAMA BAĞLI YAKIN ANLAMLI ÇİFTLER***Şaziye DİNÇER BAHADIR******Öz**

Yunus Emre tarafından kaleme alınmış olan *Risâletü'n-Nushiyye*, taşıdığı edebî değer yanında dil araştırmacıları için de önemli bir araştırma malzemesi niteliğindedir. Eserde yaklaşık olarak 440 kadar Arapça, 160 kadar Farsça sözcük vardır. Arapça ve Farsça tamlamaların sayısı ise oldukça azdır. Eserde bir diğer dikkat çeken şey ise eskicil (arkaik) olarak kabul edebileceğimiz Türkçe sözcüklerdir.

Bir dilde, birbirine yakın anlamda birçok sözcüğün bulunması o dilin zenginliğini, işlenmişliğini gösteren özelliklerdendir. Bu amaçla, Erdoğan Boz tarafından hazırlanan eserin dizin kısmı taranarak birbirine yakın anlamlı olan çiftler tespit edilmeye çalışılacaktır.

Tespit edilecek olan bu yakın anlamlı çiftlerin tercih nedenlerinin; şairin biçimsel yönden vezin ve kafiyyeye uyma kaygısı ve içerik (anlam) yönünden nüans farklılıklarını ortaya koyma isteği tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Yunus Emre, *Risâletü'n-Nushiyye*, yakın anlamlı çiftler.

CONTEXT RELATED PAIRS WITH SIMILAR MEANING IN RİSÂLETÜ'N-NUSHİYYE**Abstract**

Risâletü'n-Nushiyye, written by Yunus Emre, is an important research material for linguistics besides its great literary value. In that literary work, there are about 440 Arabic and about 160 Persian words. On the other hand, Arabic and Persian noun phrases are very few in that work. Another important feature of the work is that there are also some Turkish words which can be admitted as archaic.

If there are a lot of words with similar meanings in a language, that situation means the language is a rich and processed language. With this aim, the index part of this written work that was prepared by Erdoğan Boz, will be scanned and it will be tried to identify the pairs with similar meanings.

The possibility- that the reasons why the poet preferred to use these pairs with similar meanings to be found out are the poet's anxiety to be conform to prosody and rhyme morphologically, his wish to determine nuance difference in content will be discussed.

Keywords: Yunus Emre, *Risâletü'n-Nushiyye*, pairs with similar meanings.

* Bu çalışma, 10-12 Mayıs 2013 tarihleri arasında Karaman'da düzenlenen II. Uluslararası Türkçe Konuşan Öğrenciler Kongresi'nde sunulan yayımlanmamış bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş biçimidir.

** Arş. Gör.; Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, saziyedincer@hotmail.com.

Giriş:

Bir dilde, birbirine yakın anlamda birçok sözcüğün bulunması o dilin zenginliğini, işlenmişliğini gösteren özelliklerdendir. Dilbilimde genellikle benimsenen bir yargı hiçbir dilde, başlangıçta, bir kavramı yansıtmak için birden çok göstergenin kullanılmayacağı biçimindedir. Bir başka deyişle, aynı dilde iki ayrı gösterge bütünüyle aynı anlama gelemmez (Aksan, 2006, s. 78).

Türk Dil Kurumu'nun hazırlamış olduğu *Türkçe Sözlük*'te eş anlamlı kelime, "Anlamları aynı veya birbirine çok yakın olan (kelimeler), anlamdaş, müradif, müteradif, sinonim" şeklinde tanımlanmıştır (Türkçe Sözlük, 2011, s. 822).

Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*'nde eş anlamlı kelimeleri, anlamları aynı veya birbirine yakın olan kelimeler olarak tanımlamış ve dil bilimi açısından aslında anlamca birbirine tıpi tıpına denk düşen çok az kelime olduğunu belirtmiştir. Ona göre eş anlamlı sözler, genellikle bazı kelimelerdeki kavram inceliklerinin çeşitli sosyal ve dil kesimlerinde zamanla gölgelenmeye uğrayarak anlamca birbirlerine yaklaşmalarından oluşmuştur (2007, s. 85).

Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde ise eş anlamlılıkla ilgili "İki ya da daha çok sayıda göstergenin aynı anlama gelme, ayrı gösterenlerin aynı gösterilene belirtme özelliği. Eş anlamlılık çoğu kez salt nitelikli olmaktan uzaktır, bu nedenle özdeşlikten çok anlamca yakınlık belirtir. Çünkü aynı bağlamda hiçbir anlam ayırtısı getirmeden birbirinin yerini alabilecek göstergeler az sayıdadır" (Vardar, 2002, s. 94) şeklinde bir açıklama yapılmıştır.

Biz de bu açıklamalar doğrultusunda, eş anlamlı olarak kabul edilen kelimelerin gerek tanıma uygunluğu konusunda gerekse kelimelerin metin bağlamında kazanmış olduğu farklılıklardan yola çıkarak "eş anlam" ifadesi yerine "yakın anlam" şeklinde bir kullanımı daha uygun bulduk.

Geleneksel dilbilgisinde, hatta dilbilimin eski dönemlerinde kimi bilginlerce sözcükler, içine anlamların bulunduğu boş kutular olarak düşünülmüştür. Saussure'un gösterge kuramı ve daha sonraki çalışmalarda sözcüklerin dil içindeki yeri dolayısıyla bağlam kavramı önem kazanmıştır (Aksan, 2006, s. 75).

Bir gösterge, öteki öğelerle birlikte ve onlarla bütünleşerek, onların da yardımıyla bir kavramı yansıtmaktadır ki, göstergelerin bağlı bulunduğu bu öğelerin oluşturduğu bu bütüne, bağlam adı verilir. Ancak, belli bir kavramın kesinleşmesi yalnızca, sözcüğün birlikte

bulunduğu öğelere değil, göstergenin içinde geçtiği sözcelere ve konuya da bağlıdır (Aksan, 2003, s. 200).

Risâletü'n-Nushiyye, adından da anlaşılacağı üzere tasavvufi öğütler içeren, sade ve anlaşılır bir dile sahiptir. Eserin birinci bölümünde nefis ve ruh, ikinci bölümünde kendini beğenme ve alçak gönüllülük, üçüncü bölümünde öfke ve sabır, dördüncü bölümünde kıskançlık-cimrilik ve cömertlik, beşinci bölümünde ise dedikodu-iftira ve doğruluk konuları ele alınmıştır. Mesnevi nazım türünde yazılmış olan eserin giriş bölümündeki ilk 13 beyitin vezni (fâilâtün / fâilâtün / fâilün) kalıbındadır. Mensur kısımdan sonra gelen eserin asıl bölümünün vezni ise (mefâilün / mefâilün / feülün) kalıbındadır. Eserin kafiye şeması ise (a-a; b-b; c-c...) şeklindedir.

Bu çalışmada, *Risâletü'n-Nushiyye*'nin Erdoğan Boz tarafından hazırlanan dizin kısmı taranarak birbirine anlamca yakın olan çiftler tespit edilmeye çalışılmıştır. Tereddütlü durumlarda Günay-Horata ve Avşar'ın yayınlarından da faydalanılmıştır. Bunun sonucunda Türkçe-Türkçe (23), Türkçe-Arapça (25), Türkçe-Farsça (17), Arapça-Arapça (27), Arapça-Farsça (21) ve Farsça-Farsça (9) anlamca yakınlık olduğu görülmüş; ancak bu anlamca yakınlıklardan sadece Türkçe-Türkçe anlam yakınlıkları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, yakın anlamlı çiftler numaralandırılarak önce anlamları verilmiş sonra da bu anlamca yakınlığın sebepleri tartışılmıştır. Belirtmek gerekir ki yakın anlamlı çiftler tespit edilirken sözlük anlamlarındaki yakınlıktan ziyade daha çok metin bağlamındaki anlamsal yakınlıkları dikkate alınmıştır. Tespit ettiğimiz yakın anlamlı çiftler arasında Türkçe olup da yazım farklılığı gösteren çiftler (beri-berü, nere-nire vb.) alınmamıştır.

Türkçe – Türkçe Yakın Anlamlı Çiftler:

1. “acı” ≡ “kaygı”: Dert, sıkıntı
2. “alçak var-” ≡ “aşak var-”: Alçak gönüllü olmak.
3. “alkış it-” ≡ “ög-”: Övmek.
4. “andağ” ≡ “oloğdem”: Hemen, o anda.
5. “ardına at-” ≡ “bırak-”: Bırakmak, terk etmek.
6. “ardınca” ≡ “şonra”: Sonra.
7. “bit-” ≡ “egri yola git-”: Yaşamak.

8. “bol” ≡ “kati”: Çok, fazla.
9. “çok” ≡ “öküş”: Çok.
10. “degir-” ≡ “irür-”: Ulaştırmak.
11. “di-” ≡ “eyüt-”: Demek, söylemek.
12. “dükeli” ≡ “hep”: Sürekli.
13. “dün” ≡ “gice”: Gece.
14. “eksil-” ≡ “gedil-”: Eksilmek.
15. “er” ≡ “çeri”: Asker.
16. “esle-” ≡ “etegin koma-”: Dinlemek.
17. “eye” ≡ “issi”: Sahip, iye.
18. “geñez” ≡ “kolay”: Kolay.
19. “ırıl-” ≡ “taşın-”: Uzaklaşmak, ayrılmak.
20. “kapu gözet-” ≡ “kapuda tur-”: Alçak gönüllü olmak.
21. “key” ≡ “yavlağ”: Çok.
22. “yıkıl-” ≡ “yoyul-”: Bozulmak.
23. “yir alçağı” ≡ “yazı”: Ova.
1. “acı” ≡ “kaygu”: Dert, sıkıntı.

RN’de “acı” bir, “kaygu” üç beyitte geçmektedir.

göre şabrıyla yûsuf neye irdi

ki şabruñ **acısı** halvaya irdi (28b-284)

Sabrin acısı helvaya ulaştığından Yûsuf’un sabrederek neye ulaştığını görsün.

ferah oldu bular **kayguları** yok

eginleri bütün şarınları tok (9b-73)

Bunlar ferahladı artık sıkıntılarını kalmadı. (Onların) sırtları pek, karınları toktur.

gelür ‘aql önüne şermende olmuş

ki **kaygu** yaşıyla gözi tolmuş (16a-146)

(Kibir), utanmış olarak sıkıntı gözyaşlarıyla aklın önüne gelir.

yıl on iki ay anuñ şâdlığı yok

yese ger yemese **ķayġuyı**la tok (33a-333)

Onun mutluluġu yılın on iki ayında da yoktur; yese de yemese de (karnı) sıkıntıyla toktur.

Şairin,

* “acı” (28b-284) tercihinde eş dizim (birlikte kullanım sıklığı) “sabrın acısı”,

* “ķayġu” (33a-333) tercihinde ¹eş dizim “yese ... ķayġuyıla”,

* “ķayġu” (9b-73), (16a-146) tercihlerinde vezin ve hece sayısı (- -) etkilidir.

2. “alçak var-” ≡ “aşak var-”: Alçak gönüllü olmak.

RN’de “alçak var-” ve “aşak var-” birer beyitte geçmektedir.

ger **alçak varasın** meydân senüñdür

cevâhir sende biter kân senüñdür (17b-163)

Eğer alçak gönüllü olabilirsen ortalık senindir; kaynak ve mücevher (de) senindir.

aşak varan kişi devlet iletdi

aña kim yitiser uzadı gitti (18a-166)

Alçak gönüllü olan kişi, mutluluġu elde etti; ona kim ulaştıysa (hayatı) uzadı gitti (bereketlendi).

Şairin,

* “aşak var-” (+ - -) ve “alçak var-” (- - -) tercihlerinde vezin etkilidir.

3. “alkış it-” ≡ “ög-”: Övmek.

RN’de “alkış it-” bir, “ög-” iki beyitte geçmektedir.

muġâldür ‘âķil olmaķlık baġılden

ne kimse **alkış ider** aña dilden (31b-315)

Cimrinin akıllı olması imkânsızdır; onu hiç kimse gönülden övmez.

aşaklık üzredürür yirile gök

ögersen cümle alçaklığı **ög** (18a-165)

Yer ve gök alçak gönüllülük üzerinedir; öveceksen hep alçak gönüllülüġü övmelisin.

¹ “İki ya da daha çok sayıda dil biriminin genellikle aynı dizimlerde yer alması” (Vardar, 2002, s. 94-95).

tağ u taş oldu bize külli şeker

toğuz biñ kişi anı her dem öger (46a-472)

Dağ ve taş (her yer) bize bütünüyle şekerdir; dokuz bin kişi onu her an övüyorlar.

Şairin,

* “alkış it-” tercihinde vezin ve hece sayısı (- + -),

* “alkış it-” tercihinde eş dizim “alkış ider aña dilden”,

* “ög-” (18a-165) tercihinde kafiye (----gök / ----ög),

* “ög-” (18a-165) tercihinde eş dizim “ögersen ... ög”,

* “ög-” (46a-472) tercihinde vezin ve hece sayısı (-) etkilidir.

4. “andağ” ≡ “oloğdem”: Hemen, o anda.

RN’de “andağ” bir, “oloğdem” üç beyitte geçmektedir.

şabır kanı buşu gelince ölmüş

düzenile şafâ **andağ** bozulmuş (26b-260)

Sabır nerede, öfke gelince yok olmuş; düzenli hayat ile mutluluk hemen bozulmuş.

nereye kim varam başlar kesilür

kime buşarısam **oloğdem** ölür (19b-183)

Nereye varsam başlar kesilir kime öfkelenirsem o an(hemen) ölür.

oloğdem cümle mâlın yağmalatdı

bu dünya cîfesin ardına atdı (39a-397)

O an bütün malını yağmalattı; bu dünyanın leşini ardına attı (bıraktı).

çıkageldi şabır aña **oloğdem**

şanasın buşuyı ibrahîm edhem (26b-262)

Sabır o anda oraya çıkageldi; baksanız, öfke İbrahim Ethem (gibi evliya) olmuş.

Şairin,

* “andağ” tercihinde vezin ve hece sayısı (- -),

* “oloğdem” (19b-183) tercihinde vezin ve hece sayısı (- - +),

* “oloğdem” (39a-397) tercihinde vezin ve hece sayısı (+ - -),

* “oloğdem” (26b-262) tercihinde ise kafiye (---- oloğdem / ---- edhem) etkilidir.

5. “ardına at-” ≡ “bırak-”: Bırakmak, terk etmek.

RN’de “ardına at-” bir, “bırak-” iki kez geçmektedir.

oloğdem cümle mâlın yağmalatdı

bu dünya cîfesin **ardına atdı** (39a-397)

O an bütün malını yağmalattı; bu dünyanın leşini ardına attı (bıraktı).

bırak cümle işi kıl şabr u tedbîr

eren gönlinde olur şabrıla yir (29a-290)

Bütün işleri bırak, sabret ve tedbirli ol; dervişin gönlünde sabırla (huzura) yer açılır.

olur ma’nî sözi şekkerden ırak

bulayın dirisen şukkârı **bırak** (45b-469)

Mana sözü şekerden (nefse hoş gelen şeylerden) uzaktır; (onu) elde edeyim diyorsan şekeri bırakmalısın.

Şairin,

* “ardına at-” tercihinde vezin, hece sayısı (- - + -),

* “ardına at-” kafiye (----yağmalatdı/ ---- ardına atdı),

* “ardına at-” eş dizim “.....cîfesin ardına atdı”,

* “bırak-” (29a-290) tercihinde vezin, hece sayısı (+ -),

* “bırak-” (45b-469) tercihinde vezin, hece sayısı (- -),

* “bırak-” (45b-469) tercihinde kafiye (---- ırak/ ---- bırak) etkilidir.

6. “ardınca” ≡ “şonra”: Sonra.

RN’de “ardınca” ve “şonra” birer beyitte geçmektedir.

yel gelüp **ardınca**² debitdi anı

andan oldı cism-i âdem bil bunı (1b-4)

Sonra hava gelip onu kuruttu. İşte, Âdem’in vücudu bunlardan oldu, bunu bil.

² Bu kelime için Boz ve Avşar “sonra”, Günay-Horata “arkasından” anlamını vermiştir.

kaçan kim olasın bu şabrıla sen

‘acebdür olasın **şoñra** peşimân (27a-267)

Sen bu sabır ile her ne zaman (birlikte) olursan sonra pişman olman gariptir, (pişman olmazsın).

Şairin,

* “ardınca” tercihinde vezin ve hece sayısı (- + -),

* “şoñra” tercihlerinde vezin ve hece sayısı (- -) etkilidir.

7. “bit-” ≡ “egri yola git-”: Yaşamak.

RN’de “bit-” ve “yola git-” birer beyitte geçmektedir.

ögüt gerekirse şabrıla iş it

uzayın diriseñ şabrıla **bit** (29b-296)

Öğüt istiyorsan işini sabırla yap, yücelmek istiyorsan sabırla yaşa.

yola gitme sen **egri** iy bî-gâne

senüñ dirlügüñe sensin bahâne (63a-549)

Ey boş vermiş (kişi) yanlış hayat yaşama; senin yaşayışına neden (yine) sensin.

Şairin,

* “bit-” tercihinde kafiye (----it/----bit),

* “yola git-” tercihinde vezin ve hece sayısı (+ - -) etkilidir.

8. “bol” ≡ “kati” :Çok, fazla.

RN’de “bol” bir, “kati” üç beyitte geçmektedir.

bu ‘âlem şekkerine beñzemez ol

sebıldür cümleye anda şeker **bol** (46a-473)

O, bu dünyanın şekerine benzemez. O herkese dağıtılan bir sebildir. Onda şeker boldur.

yûnus sen şâdıkısañ gir şabra

kati şâbir gerek şabrıla dura (30a-298)

Açgözlülüğün hapsine düştüm, kurtulamıyorum; duvarı çok sağlamdır, yıkamıyorum.

işitdi ‘aql anı **kati** sevindi

beşâret eyledi tîz tahta bindi (18b-173)

Akıllı bunu işitti ve çok sevindi; müjde verdi ve çabucak tahta geçti.

ıtama' habsine düşdüüm ıkamazın

katı berkdür dıvârı yıkamazın (7a-45)

Yunus, eğer sen sadıksan sabırlı ol; sabırlı olmak için(de) ok sabır gereklidir.

Şairin,

* “bol” tercihinde kafiye (----ol / ----bol),

* “katı” (30a-298), (7a-45) tercihlerinde vezin ve hece sayısı (+ -),

* “katı” (18b-173) tercihinde vezin ve hece sayısı (- -) etkilidir.

9. “ok” ≡ “öküş”: Çok.

RN'de “ok” altı, “öküş” iki beyitte geçmektedir.

ki sevdüğünden öte menzilün yok

aşıl ma'ni budur söz kelecı **ok** (6a-36)

Sevdiğinden başka gidecek yerin yoktur; laf söz çok (ancak) asıl anlam budur.

deęe kibr issini hiç râhatı yok

nireye varurısa zahmeti **ok** (12a-103)

Kendini beğenmişi gözlemler, rahatı hiç yoktur; nereye gitse rahatsızlığı çoktur.

tekebbür kişinün fâyidesi yok

komazsa kibri peşmân olısar **ok** (13a-112)

Kendi beğenen kişinin (kimseye) faydası olmaz; kendini beğenmeyi bırakmazsa çok pişman olacaktır.

uşay olma niçeme yol emîndür

harâmî **ok** bu yolda pür-kemîndür (30b-302)

Gevşek olma, bu yol her ne kadar güvenli olsa da yol kesiciler ve pusular çoktur.

ne hâcet ben dimek **ok** ıkdı fi'lün

nişânı oldurur bağlanmış elün (32b-324)

Benim söylememe ne gerek (var), eylemin fazlasıyla ortada; elin bağlanmış, işareti budur.

niçe hâlden hâle gerek düşesin

geçe **ok** rûzigâr andan aşasın (44b-459)

Ne zamana kadar böyle hâlden hâle düşeceksin; zaman çok (abuk) geçer, (fakat) onları aşmalısın.

pâdişeh haznesinde mennâ ‘**öküş**

uyhudan uyanup dut sözüme gûş (44a-451)

Allah’ın hazinesine (ulaşmaya) engeller çoktur, kendine gelip sözümü dinle.

öküşdür ma‘şiyet endişe dâyim

dilerem buhlıdan ben kırtılayım (38b-389)

(Benim) günahım çoktur ve sıkıntım süreklidir; ben cimrilikten kurtulmak istiyorum.

Şairin,

* “çok” (6a-36), (12a-103), (13a-112) tercihlerinde kafiye (----yok / ----çok),

* “çok” (30b-302), (32b-324), (44b-459) tercihlerinde vezin ve hece sayısı (-),

* “öküş” (44a-451) tercihinde kafiye (----öküş / ----gûş),

* “öküş” (38b-389) tercihinde vezin ve hece sayısı (+ -) etkilidir.

10. “degir-” ≡ “irür-”: Ulaştırmak.

RN’de “degir-” bir ve “irür-” iki beyitte geçmektedir.

‘akıl der câsûsa yort imdi girü

kanâ‘ata haber benden **degirü** (10b-86)

Akıl, haberciye “şimdi geri git; gönül zenginliğine benden haber götür” der.

çü câsûs bu sözi ‘akla **irürdi**

niçe kim varıdı haber degürdi (26a-256)

Haberci bu sözü akla ulaştırdıktan başka kim varsa (onlar da) haber getirdi.

şükür kıldı hağa ol devlet issi

irürdi devlete ‘aklı bilüsi (18b-174)

O mutluluk sahibi (olan akıl) akli ve idraki (onu) mutluluğa ulaştırdığı için Allah’a şükür etti.

Şairin,

* “degir-” tercihinde kafiye (----girü / ----degirü),

* “irür-” tercihlerinde vezin (+ -),

* “irür-” (26a-256) tercihinde kafiye (-----irürdi/-----degürdi) etkilidir.

11. “di-” ≡ “eyüt-”: Demek, söylemek.

RN’de “di-” kırk üç, “eyüt-” bir beyitte geçmektedir.

niçe yıldan berü ol ni'meti yir

hâka bir derse dahı şirkile **dir** (34a-344)

O yıllardır bu nimetleri yer; Allah'a "birsin" dese bile ortak koşarak der.

gör imdi 'akıl aña ne **diyiser**

bize gelen hasedden el yuyısar (38b-392)

Bak (bakalım), şimdi akıl ona ne söyleyecek; bize gelen kıskançlığı (tamamen) bırakır.

diyüp ahvâlini derdin yeñiler

'akıl şâhenshinden çâre diler (51b-533)

Hâlini söyleyip derdini tekrarlar; padişahlar padişahı akıldan yardım diler.

eyütmedüñ³ göreyin bir gün anı

ne şorduñ kimseye ol kimse xanı (6b-42)

Bir gün onu göreyim, demedin; o kişi nerede diye kimseye sormadın.

Şairin,

* "di-" (34a-344) tercihinde kafiye (----yir / ----dir),

* "di-" (38b-392) (51b-533) tercihlerinde vezin ve hece sayısı (+),

* "eyüt-" tercihinde ise vezin ve hece sayısı (+ -) etkilidir.

12. "dükeli" ≡ "hep": Sürekli.

RN'de "dükeli" bir, "hep" üç beyitte geçmektedir.

bu muhtaşar cihân iki cihânca

dükeli bakarısañ yüz biñ anca (4a-16)

Bütünüyle bağlandığında yüzlerce gördüğün bu kısacık (küçük) dünya, iki âlemden (gönül ve nefis) ibarettir.

olup zencîr mâl boynına düşer

halâyık 'âm u hâş **hep** aña düşer (36b-368)

Malı zincir olup boynuna dolandır; aydın halk bütün insanlar (Karun'a) koşarlar.

ķamu çig işüñi **hep** bunda bişür

yol uzakdur yüküñi bunda divşür (42a-432)

Bütün yarım işini burada bitir; yol uzundur, yükünü (ahiret azığını) burada toplar.

³ Bu kelimeyi Boz ve Günay-Horata "eyüt-" şeklinde okumuşlardır.

gerek fânî cihândan dartınasın
muhâlif işleründen **hep** yunasın (44b-454)

Geçici dünyadan el çekmelisin; uygun olmayan işlerinden hep temizlenmelisin.

Şairin,

* “dükeli” tercihinde vezin ve hece sayısı (+ - -),

* “hep” tercihinde vezin ve hece sayısı (-) etkilidir.

13. “dün” ≡ “gice”: Gece.

RN’de “dün” ve “gice” birer beyitte geçmektedir.

ferâgat oldu bunlar hoş geçerler
sürer sâkî şarâb **dün** gün içerler (9b-72)

*Bunlar kendi istekleriyle (açgözlülükten) vazgeçtiler,(vakitlerini) hoşça geçiriyorlar;
saki (mürşit) gece gündüz (sevgi) şarabını sunar (onlar da) içerler.*

ķamu toĝan günün **gice**ye beņzer
neye beņzedeyin ya neye beņzer (46b-477)
Her günün geceye benziyor; neye benzeteyim,(başka) neye benzer ki

Şairin,

* “d n” tercihinde vezin ve hece sayısı (-),

* “d n” tercihinde eř dizim “d n gün”,

* “gice” tercihinde kafiye (----giceye beņzer/----neye beņzer) etkilidir.

14. “eksil-” ≡ “gedil-”: Eksilmek.

RN’de “eksil-” iki, “gedil-” bir beyitte geçmektedir.

yen r ni‘metleri řâhuņ bayaĝı
hiç **eksil**mezd r r d ne daraĝı (34a-343)

Allah’ın nimetleri s regeldiĝi gibi yenir (ancak) yiyecekler hiç eksilmez.

ķo bu m l **eksil**ince ben  leyin
gözüm görürken nice vireyin (35a-355)

(Karun) “Bu mal eksilirse bırakın beni öleyim; gözüm görürken nasıl (malımdan) verebilirim.” dedi.

yenür tırılmaz velî zerre **gedilmez**

nereden geldüğünü kimse bilmez (10a-77)

Yenir durur fakat zerresi eksilmez, nereden geldiğini kimse bilmez.

Şairin,

* “eksil-” (34a-343) tercihinde vezin (- -),

* “eksil-” (35a-355) tercihinde vezin (- +),

* “gedil-” tercihinde vezin (+ -),

* “gedil-” tercihinde kafiye (----gedilmez/----bilmez) etkilidir.

15. “er” ≡ “çeri”: Asker.

RN’de “er” beş, “çeri” üç beyitte geçmektedir.

biş er tonlu tırurlar kapusunda

esir itmiş cihânı tapusunda (5b-32)

(Aç gözlülüğün) kapısında teçhizatlı bin er bekler, huzurunda (bütün) dünyayı esir etmiştir.

biş er tonludurur tama‘ çerisi

mübârizdür bahâdur her birisi (7a-47)

Bin açgözlülük askeri tam teçhizatlıdır; (onların) her birisi savaşçı yığittir.

key erenlerdürür zindânı bekler

bahâdurlar demür yürekli erler (7a-46)

Çok asker zindanı bekler; (onlar) yığit ve çok cesaretlidirler.

tekebbür nefsdür sultânı bilmez

çerisinde eyü dirlik dirilmez (5a-27)

Nefis büyüklenir, Allah’ı bilmez; (onun) askerlerinde güzel yaşayış (örneği) bulunmaz.

biş er tonludurur tama‘ çerisi

mübârizdür bahâdur her birisi (7a-47)

Bin açgözlülük askeri tam teçhizatlıdır; (onların) her birisi savaşçı yığittir.

Şairin,

* “er” (5b-32), (7a-47), (7a-46) tercihlerinde vezin ve hece sayısı (-),

* “çeri” (5a-27) tercihinde vezin ve hece sayısı (+ -),

* “çeri” (7a-47) tercihinde kafiye (----çerisi/----birisi) etkilidir.

16. “esle-”≡“etegin kıoma-”: Dinlemek

RN’de “esle-” iki “etekin kıoma-” bir beyitte geçmektedir.

kıo nefsiñ dilegin cân beslerisen
yerüñ nür cân sözini **eslerisen** (5a-26)

Ruh(unu) yaşatmak istiyorsan nefsin isteğini bırak; ruhun sözünü dinlersen yerin nur olur.

‘alemleri yeşil bulundu çıktı
kimesne **eslemez** yavlağ ınıkıdı (8a-58)

Yeşil alâmetleriyle göründüler, kimseyi dinlemezler (ancak) çok itaatkârdılar.

öğüt dutarısañ **kıoma etegin**⁴
tâc eyle başuñ ayağı hâkin (43a-438)

Öğüt dinlersen (mürşidin) eteğini bırakma (onu dinle); ayağı tozunu başına taç eyle çok değer ver.

Şairin,

* “esle-” (5a-26), (8a-58) tercihlerinde vezin ve hece sayısı (- +),

* “esle-” (5a-26) tercihinde kafiye (----beslerisen/----eslerisen),

* “etegin kıo-” tercihinde ise vezin ve hece sayısı (- - + -)

* “etegin kıo-” tercihinde, kafiye (----kıoma etegin/---- hâkin)

* “etegin kıo-” tercihinde, eş dizim “...dutarısañ kıoma etegin” etkilidir.

17. “eye” ≡ “issi”: Sahip, iye.

RN’de “eye” bir, “issi” altı beyitte geçmektedir.

fidâ cânım saña iy şabr **eyesi**
ki şabr oldu benim cânım gıdâsı (27a-266)

Ey sabır sahibi sana canım feda olsun; sabır benim canımın gıdasıdır.

deñe kibr **issini** hiç râhatı yok
nireye varurısa zahmeti çok (12a-103)

Kendini beğenmiş gözlemler, rahatı hiç yoktur; nereye gitse rahatsızlığı çoktur.

⁴ “eteği kıoma-” ifadesini Boz “eteğini bırakma (onu dinle)”, Avşar ve Günay-Horata “eteğini bırakma” şeklinde açıklamıştır.

‘akıl ‘adl **issi** bir ulu kişidür

meded itmek saña anuñ işidür (16a-144)

Akıl, adâlet sahibi büyük bir kişidir; sana yardım etmek onun işidir.

ev **issi** uykuda uğrı kıvânur

dutar ta‘cil işin uyana şanur (22b-215)

Ev sahibi (kişi) uykudaysa hırsız (öfke) sevinir; (ev sahibi) uyanır diye işini çabuk yapar.

bañıl olmışdı ‘ilm ü hüner **issi**

esirgedi özin ol nazar **issi** (38a-385)

Bilgi ve ustalık sahibi bir kişi cimri olmuştu; nazar sahibi (bir şeyh) onu korudu kolladı.

eli toyup qodı sehâvet **issi**

çün öyle buyurur yoluñ ulusı (40a-410)

Cömert kişi eli doyp (yeterli bulup) dünyayı bıraktı çünkü yolun büyüğü (Allah) böyle emreder.

Şairin,

* “eye” tercihinde kafiye (---eyesi / - ---ğidâsı),

* “issi” (12a-103), (16a-144) tercihlerinde vezin (- +),

* “issi” (22b-215), (38a-385), (40a-410) tercihlerinde vezin (- -),

* “issi” (38a-385), (40a-410) tercihlerinde kafiye (---hüner **issi** / ---nazar **issi**.) (---issi / ---ulusı) etkilidir.

18. “geñez” ≡ “kölaz”: Kölay.

RN’de “geñez” bir “kölaz” üç beyitte geçmektedir.

kişi kim ola kendüye düşmen

geñez degül kim anı kıoya düşmen (47b-488)

Kişi kendine düşman olursa düşmanın onu bırakması kölay değildir.

niçe geldiye uyanmadı ol

bellür bellü ki **kölaz**ıncadur yol (22b-216)

(Öfke) ne kadar geldiye o (kişi) uyanmadı; (öfke)işinin kölay olduğunu bilir.

ev issüz olıcağ uğrı gelince

girür çıkar bañınmaz **kölaz**ınca (22b-218)

Hırsız (öfke) geldiğinde ev sahipsiz olursa, o kolaylıkla girer çıkar ve (etrafına bile) bakınmaz.

kolay tertibile kim bula genci

çün öyle varırmazsın ço şağını (45b-465)

Kim kolaylıkla hazine bulabilir; böyle ulaşamazsın, (bu nedenle) arzularını bırakmalısın.

Şairin,

* “geñez” tercihinde vezin (+ -),

* “kolay” (22b-216) tercihinde vezin (- -),

* “kolay” (22b-218) tercihinde kafiye (----gelince / ----kolayınca),

* “kolay” (45b-465) tercihinde vezin (+ -) etkilidir.

19. “ırıl-” ≡ “taşın-”: Uzaklaşmak, ayrılmak.

RN’de “ırıl-” ve “taşın-” birer beyitte geçmektedir.

key arı cân gerek şeh hazretinde

ırılmadın tura sultân katında (5b-28)

Allah’ın huzurundan uzaklaşmadan durmak için ruhun; O’nun katında çok temiz olması gerekir.

toğruluk göstere göz bakışına

ki senden cümle yavuz iş **taşına** (53b-554)

Göz, bakışına doğru yolu göstere; bütün kötü işler senden uzak olsun.

Şairin,

* “ırıl-” tercihinde vezin (+ -),

* “taşın-” tercihinde kafiye (----bakışına / ----taşına) etkilidir.

20. “kapu gözet-” ≡ “kapuda tur-”: Alçak gönüllü olmak.

RN’de “kapu gözet-” ve “kapuda tur-” birer beyitte geçmektedir.

kapu gözet kapu ço dip gözetme

ki devlet kapudadur koma gitme (11b-96)

Alçak gönüllü ol ve yükseklere heveslenme; mutluluk alçak gönüllülüktedir, ayrılma.

dilersen devleti **kapuda turgıl**

umarsan hıl'atı tapuda turgıl (11b-97)

Mutluluk istiyorsan alçak gönüllü ol; (sultan) elbisesini istiyorsan huzurda bulunmalısın.

Şairin,

* “kapu gözet-” tercihinde eş dizim “ kapu gözet kapu...”,

* “kapu gözet-” tercihinde “k” sesinin tekrarıyla...” oluşturulan aliterasyon “**kapu gözet kapu ko**”,

* “kapuda tur-” tercihinde eş dizim “...devleti kapuda turgıl”,

* “kapuda tur-” tercihinde kafiye (----kapuda turgıl/----tapuda turgıl) etkilidir.

21. “key” ≡ “yavlağ”: Çok.

RN'de “key” beş, “yavlağ” altı beyitte geçmektedir.

on üç bin erdürür rahmânî leşker

zebûnsuz kimselerdür **key** erenler (5a-22)

Rahmanın askerleri on üç bin kişidir; çok olan o erenler güçlü kişilerdir.

buşu derler bana **key** bâhaduram

düzenlik bozmağa her kaduram (20a-189)

Öfke derler bana, çok cesurum; düzen bozmak için her (zaman) beklerim.

‘alemleri yeşil bulundı çıkdı

kimesne eslemez **yavlağ** ınıkdı (8a-58)

Yeşil alâmetleriyle göründüler, kimseyi dinlemezler(ancak) çok itaatkârdırlar.

dirîgâ kibr için **yavlağ** gözetdün

gönüllerden seni sen taşra etdün (13b-121)

Yazık kendini beğenme işini ileri götürdün; gönüllerden kendini uzaklaştırdın.

yûnus alçaklığı **yavlağ** begendün

kıyâs it seni ne kadar indün (19a-177)

Yunus, alçak gönüllülüğü çok beğendin; sen kendini(kendinle) karşılaştı; ne kadar alçak gönüllü oldun?

çün uğrı yoldaşı başını virür

hasûdlık bil seni **yavlağ** düşürür (32b-327)

Suçlumun yoldaşı (o yolda) başını kaybeder; dikkat et, kıskançlık seni çok (kötü hallere) düşürür.

katılığdan işi **yavlağ** uzatdı

gözi bakariken mâl yire batdı (36a-364)

İnatçılıktan işi çok uzattı; gözü görünken malı yere battı.

şehir bizim olup düşmen şınığdı

bize tapu iden **yavlağ** inığdı (43b-445)

Şehir bizim olup düşman kırıldı (bozguna uğradı); bize tabi olanlar (emrimize girenler)

çok itaatkâr oldular.

Şairin,

* “key” tercihlerinde vezin ve hece sayısı (-),

* “yavlağ” tercihlerinde vezin ve hece sayısı (- -) etkilidir.

22. “yıkıl-” ≡ “yoyul-”: Bozulmak.

RN’de “yıkıl-” iki, “yoyul-” bir beyitte geçmektedir.

şûret **yıkıl**madın kibri yıkağör

bu düşvârlık mağâmından çıkağör (12a-101)

Vücudun bozulmadan kendini beğenmeyi bırak; bu sıkıntılı durumdan kurtul.

koğıl kibri vefâ saña ne kıla

vay ol gün kim şûret nakşu **yıkıla** (12a-102)

Kendini beğenmeyi bırak, (onun) sana vefası olmaz, vücudun bozulacağı (toprak olacağı) o gün, (böyle kişilerin) vay haline.

koıcağ yir anı girü **yoyul**dı

vây ol kişiye kim ol darb uruldu (45a-361)

Yer onu bırakınca tekrar bozuldu (sözünden döndü); o darbeyi yiyen (kötü duruma düşen) o kişiye yazıklar olsun!

Şairin,

* “yıkıl-” (12a-101) tercihinde vezin (- -),

* “yıkıl-” (12a-102) tercihinde kafiye (---kıla / ---yıkıla),

* “yoyul-” tercihinde kafiye (---yoyuldu / ---uruldu) etkilidir.

23. “yir alçağı” ≡ “yazı”: Ova.

RN'de “yir alçağı” ve “yazı” birer beyitte geçmektedir.

kılıç tartup gelür **yir alçağı**ndan

kibir gördi anı kaçdı tağından (16b-151)

(Alçak gönüllülük) alçak yerden (ovadan) kılıç çıkartıp gelir; kendini beğenme onu görünce dağdan (yüksek yerden) kaçtı.

tağ u **yazı** kamu gülğüle tıldı

kime cennet kime ‘arasat oldu (16b-152)

Dağ ve ova hep gürültüyle doldu; kimine cennet kimine mahşer yeri oldu.

Şairin,

* “yir alçağı” tercihinde eş dizim “....gelür yir alçağından”,

* “yir alçağı” tercihinde vezin ve hece sayısı (- - + -),

* “yir alçağı” tercihinde kafiyeye (---alçağından / ---tağından),

* “yazı” tercihinde eş dizim “ tağ u yazı...” etkilidir.

Sonuç:

Risâletü'n-Nushiyye'de tespit ettiğimiz (Türkçe-Türkçe) 23 anlamca denk çiftin sebeplerinin sıklık sıralarıyla; vezin ve hece sayısı, kafiyeye, eş dizim (birlikte kullanım sıklığı), ve aliterasyon kullanımından kaynaklandığı görülmektedir.

Buna göre şairin, incelenen toplam 82 beyitinden;

a) 60'ında vezin ve hece sayısına (40'ında vezin ve hece sayısı, 20'sinde vezin),

b) 25'inde kafiyeye,

c) 11'inde eş dizime,

d) 1'inde aliterasyona uyma gayreti içinde olduğu görünmektedir.

Farklı bir duygu ve düşünce derinliğine sahip olan Yunus Emre, seçtiği kelimeler ve bu kelimeleri kullanma biçimiyle şiir dilinin akıcılığında da faydalanarak anlatımı tekdüzelikten kurtarmıştır. Bu anlamca denk çiftler Yunus Emre'nin hem Türk dilini kullanmadaki ustalığını ve becerisini hem de anlam, kavram ve ifade zenginliğine sahip olduğunu göstermiştir. Divan'ının da benzer yöntemle incelenmesiyle Yunus'un kendine has üslubu ve kendisinden sonra gelenler üzerindeki tesirleri daha rahat anlaşılacaktır. Böylelikle şairin kendisine has ifade biçimi ve dil kullanımıyla şiirleri nesilden nesile aktarılmış olacaktır.

Kaynaklar:

- Aksan, D. (2003). *Heryönüyle dil ve ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2006). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Avşar, Z. (2013). *Yunus Emre nasihatler kitabı (risâletü'n-nushiyye)*. Ankara: Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı.
- Boz, E. (2012). *Yunus Emre risâletü'n-nushiyye öğüt kitabı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Günay, U. ve Horata, O. (2004). *Yunus Emre risâletü'n-nushiyye*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kanar, M. (2011). *Eski anadolu Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Grammer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tatçı, M. (2008). *Risâletü'n-nushiyye (tenkitli metin)*. İstanbul: H Yayınları.
- Türkçe Sözlük*. (2011). Ankara: Türk dil kurumu Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.